

مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی

کارشناسی برای دانشجویان رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی است. این هدف با وجوه مختلف مانند آشنایی دانشجویان به منابع مختلف مراجع علوم انسانی و اجتماعی و ذکر مراجع عمده فارسی و انگلیسی و تا حد ممکن پایگاه‌های اطلاعاتی دنبال شده است. در ضمن مؤلف در مقدمه به‌طور ضمنی اشاره می‌کند که این اثر نتیجه ۱۵ سال تدریس و تحقیق در این درس است.

متن اصلی کتاب در ۱۳ بخش تنظیم شده است. بخش اول، «روزنامه‌ها، جراید و مراجع مطبوعات ایرانی»، شامل بحث‌هایی مانند سرآغاز فهرست‌نویسی مطبوعات ایرانی و بنیانگذاران، دانش و آگاهی از اسامی و مشخصات مطبوعات ایرانی است. در بخش دوم، «نقد و آیین نقد در مطبوعات فارسی»، بنیاد نقد نوین در دوره معاصر، نقد کلاسیک و حوزه مجلات آن، نقد و حوزه مجلات آن در دوره انقلاب اسلامی ایران و کتاب‌های مستقل در زمینه نقد و حوزه‌های مرتبط با آن بررسی می‌شود. بخش سوم، «فرهنگ‌ها، واژه‌نامه‌ها، و اصطلاحنامه‌های کتابداری»، شامل بررسی نخستین کوشش جدی در طرح واژه‌های کتابداری و معادل‌های آن، روند خلق و ابداع واژه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در دوره انقلاب اسلامی است.

در بخش چهارم، «کتاب‌شناسی‌ها و دنیای کتاب‌شناسی‌های ایرانی»، شکل‌گیری کتاب‌شناسی‌های نوین در ایران، دانش کلی بر آثار چاپی در ایران و

■ شعبانی، احمد. مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی، تهران: چاپار، ۲۶۶ ص، چاپ اول، ۱۳۸۵، شابک: ۹۶۴-۷۷۹۰-۴۳-۰

کتاب مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی شامل صفحات مقدماتی از جمله صفحه عنوان، صفحه حقوق، فهرست مندرجات، مقدمه مؤلف و به دنبال آن متن اصلی و فهرست اعلام است. در مقدمه کتاب آمده است: «این متن برای تدریس "مرجع‌شناسی تخصصی" در سطح کارشناسی در طول یک نیم‌سال تحصیلی در نظر گرفته شده است و قصد این کتاب ارائه یک متن درسی در سطح دوره

● دکتر حسن اشرفی ریزی^۱
عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی،
واحد شهرکرد

قصد این کتاب ارائه یک
متن درسی در سطح
دوره کارشناسی برای
دانشجویان رشته علوم
کتابداری و اطلاع‌رسانی
با گرایش علوم انسانی و
اجتماعی است

آموزش علم جامعه‌شناسی در ایران و مراجع علم جامعه‌شناسی در زبان فارسی را مورد بررسی قرار داده است. بخش یازدهم، «آموزش و پرورش و تربیت بدنی»، شامل مباحثی چون سرآغاز تحول آموزش و پرورش نوین در ایران، بررسی مراجع آموزش و پرورش در زبان فارسی، تحول ورزش در جامعه نوین ایران و بررسی مراجع ورزشی در زبان فارسی است. مؤلف در بخش دوازدهم، «مراجع ترسیمی هنر: خط و نقاشی»، درباره شیوه تکامل خط در تمدن ایرانی، مراجع خط در زبان فارسی، نفوذ نقاشی در هنر ایرانی و سرآغاز نقاشی مدرن در ایران، مراجع نقاشی در زبان فارسی و هنر ایرانی و سرآغاز نقاشی مدرن در ایران و مراجع نقاشی در زبان فارسی بحث می‌کند. بخش پانزدهم، «مراجع شنیداری دیداری هنر: موسیقی و سینما»، به مباحثی مانند سرآغاز تحول مدرن در ایران، بررسی مراجع موسیقی در زبان فارسی، نفوذ سینما و ساخت فیلم در جامعه ایرانی و بررسی مراجع سینمایی در زبان فارسی اختصاص دارد.

نویسنده برای گسترش بحث هر بخش، پرسش‌هایی را مطرح کرده و همچنین فهرستی از مواد و مراجع مربوط به مباحث هر فصل را به‌طور مجزا آورده است.

مقایسه اثر با آثار مشابه

در زمینه مرجع‌شناسی، چند اثر، از جمله مرجع‌شناسی

جایگاه کتاب‌شناسی‌ها در ایران بررسی می‌شود. در بخش پنجم، «مقاله‌نامه‌ها، چکیده‌ها و فهرست نسخ خطی»، تأثیرپذیری ایرانیان در گردآوری فهرست مقالات، بنیاد چکیده‌نویسی در ایران، فهرست نسخ خطی و احیای متون قدیم و دانش کلی بر آثار خطی فارسی مورد بحث قرار گرفته است. در بخش ششم، «ادبیات فارسی»، پیشینه تذکره‌های فارسی، نگارش تاریخ ادبیات ایرانی، تألیف تاریخ ادبیات ایرانی از منظر مؤلفان ایرانی و تقسیم‌بندی مراجع ادبیات فارسی بررسی می‌شود.

بخش هفتم، «تاریخ، تاریخ‌نگاری، و مراجع تاریخی»، شامل مباحثی همانند سرآغاز تاریخ‌نگاری در زبان عربی، تاریخ‌نگاری در میان ایرانیان، تاریخ‌نگاری در میان ایران‌شناسان غربی و مؤلفان شرقی و تقسیم‌بندی مراجع تاریخی است. نگارش متون جغرافیا بین ایرانیان در ادوار گذشته، آموزش جغرافیا در عصر نوین و تقسیم‌بندی مراجع جغرافیایی از مباحث بخش هشتم، «جغرافیا، نگارش آثار و مراجع جغرافیایی» است؛ در بخش نهم، «علوم اجتماعی: سیاست و حقوق»، به سرآغاز آموزش نوین علم سیاست و حقوق در ایران و بررسی مراجع علم سیاست و حقوق در زبان فارسی پرداخته شده است.

مؤلف در بخش دهم، «علوم اجتماعی: اقتصاد و جامعه‌شناسی»، سرآغاز آموزش نوین علم اقتصاد در ایران، مراجع علم اقتصاد در زبان فارسی، سرآغاز

مؤلف ضمن آشنایی با قواعد مستندسازی، رعایت امانت‌داری را با ارجاع درون‌متنی رعایت کرده و در پایان هر بخش، یادداشت‌های همان فصل را آورده است

الف) شیوه نگارشی، دستوری و حروف‌چینی - عنوان فرعی کتاب، روی جلد و عطف با صفحه عنوان متفاوت است. روی جلد و عطف «مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی»، و در صفحه عنوان «مرجع‌شناسی تخصصی (با گرایش علوم انسانی و اجتماعی)» (پرانتر اطراف عنوان فرعی) ذکر شده است؛

پس از بررسی متن اصلی از نظر شیوه نگارشی، دستوری و حروف‌چینی، این موارد قابل توجه است:

- در متن اصلی حرف «ها» در ترکیب با کلمات، گاهی چسبیده و گاهی جدا نوشته شده است. برای مثال، صفحه ۱۸، بند اول، سطر اول، «فهرست‌های» جدا و در صفحه ۱۰۵، بند اول، سطر سوم، «ها» در عبارت «سبک‌های خراسانی» چسبیده است. اما مطابق نکات دستوری زبان فارسی، «ها» جدا نوشته می‌شود، جز اینها و آنها (حری، ۱۳۷۸، ص ۱۱۷).

- معادل انگلیسی برخی از کلمات در پانویس ذکر شده و برخی ذکر نشده است. برای مثال صفحه ۴۹، بند اول، سطر پنجم، معادل انگلیسی «درک اوستین و پیتر دیل» در پانویس آمده است، در حالی که در صفحه ۴۸، بند آخر، سطر آخر، معادل انگلیسی «هانس پیترسون» در پانویس نیامده است. ذکر معادل‌های این کلمات در صورتی که ناآشنا باشند، لازم است (همان، ص ۶۸).

- در پایان صفحه ۱۰۷، عنوان انگلیسی کتاب مرجعی ذکر شده و توضیح مطلب در صفحه ۱۰۸ آمده که بهتر است عنوان هم به دلیل کمبود فضا به صفحه بعد انتقال می‌یافت.

- توجه به نکات دستوری، املاي کلمات و علائم نقطه‌گذاری صحیح از ویژگی‌های مهم این اثر است. - از ویژگی‌های دیگر این اثر، مستندبودن مطالب است. مؤلف ضمن آشنایی با قواعد مستندسازی، رعایت امانت‌داری را با ارجاع درون‌متنی رعایت کرده و در پایان هر بخش، یادداشت‌های همان فصل را آورده است.

- در فهرست اعلام، صفحه ۲۴۱، ترتیب الفبایی دو مدخل «میرانصاری، علی: ۹۴، ۹۵» و «میراحمدی، مریم: ۱۱۴، ۱۲۴» رعایت نشده است. همین مورد در

(تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۲) اثر نورالله مرادی و کتاب مقدمه‌ای بر خدمات مرجع عمومی (شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۶۷) اثر دکتر جعفر مهرداد و جز آن وجود دارد. این دو اثر از مهم‌ترین منابع درس مرجع‌شناسی عمومی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی‌اند. کتاب مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی تألیف دکتر احمد شعبانی به‌نوعی اولین اثر در حوزه مرجع‌شناسی تخصصی با گرایش علوم انسانی و اجتماعی است. قبل از انتشار این کتاب، متن درسی جامعی برای تدریس در این حوزه وجود نداشت. از ویژگی‌های دیگر این اثر نسبت به آثار مشابه، روزآمدبودن این اثر است. زیرا دو اثر یادشده پس از گذشت ۱۵ سال از نگارش آنها هنوز ویرایش نشده‌اند.

در ادامه از دو جنبه شیوه نگارشی، دستوری و حروف‌چینی، و محتوایی این اثر به‌اختصار بررسی می‌شود.

صفحه ۲۴۰، مدخل «محمد قاجار، شاه ایران: ۱۳»، ۱۷۱» و مدخل‌های بعدی نیز به چشم می‌خورد.

ب) محتوایی

پس از بررسی محتوایی این اثر، نکات زیر قابل توجه است.

– مؤلف ضمن شرح مختصر درباره هر یک از منابع مرجع، دقت لازم را در پرداخت مطالب داشته است. برای نمونه در صفحه ۱۵۰ در شرح «سرگذشتنامه بین‌المللی «Who's Who» آمده است: «این سرگذشتنامه بین‌المللی، در عرصه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی است که ضمن شرح کوتاه از مناصب ملی و بین‌المللی این افراد در هر مدخل، به آدرس پستی و مخابراتی آنها اشاره دارد، کتاب براساس نظم الفبایی نام خانوادگی، آرایش یافته و در پایان متن دو نمایه سازمانی و ملیت اشخاص را دربردارد».

– از نکاتی که در این اثر کمتر بدان توجه شده، معرفی تعداد کمی از کتاب‌های مرجع تخصصی حوزه علوم انسانی و اجتماعی به زبان انگلیسی است و این شاید به دلیل فقدان منابع مورد نیاز بوده است. برای مثال در بخش هشتم، حوزه جغرافیا، دو منبع انگلیسی معرفی شده است.

– در پایان هر بخش، «پرسش‌هایی برای توسعه و گسترش بحث» در نظر گرفته شده، که این مطلب باید در ساختار هر کتاب درسی رعایت شود و بنابر گفته مؤلف در مقدمه اثر (ص ۱۰)، هدف از آن، تعمیق بحث‌های کتاب است.

– علاوه بر اطلاعات توصیفی درباره کتاب‌های مرجع، تا حدودی نیز اشخاص برجسته آن حوزه که نقش بسزایی در پایه‌گذاری و شکوفایی آن حوزه ایفا کرده‌اند، معرفی شده‌اند. برای نمونه در صفحه ۲۰۳ درباره سرآغاز تحول موسیقی مدرن در ایران آمده است: «تحول موسیقی جدید در ایران توسط غلامحسین درویش (متوفی ۱۳۰۵ هجری شمسی) حاصل شد. درویش در نواختن تار تبحر داشت و تحولی فیزیکی را در این ابزار به‌منظور صدایی خوش‌پدید آورد. درویش در دوره تحصیل در مدرسه موزیک نظام که تحت نظر لومر اداره می‌شد، متوجه یکنواختی سمع موسیقی ایرانی شد».

– تهیه فهرست اعلام شامل نام اشخاص، اقوام و دوره‌های تاریخی (ص ۲۲۷ – ۲۴۳)، نام کتاب و مجلات فارسی (ص ۲۴۴ – ۲۵۷)، نام مقالات و فیلم‌های سینمایی (ص ۲۵۸ – ۲۵۹)، نام مؤسسات، ناشران و کتابخانه‌ها (ص ۲۶۰ – ۲۶۳)، نام اشخاص و عناوین کتاب به انگلیسی (ص ۲۶۴ – ۲۶۵) و نام مؤسسات، ناشران و کتابخانه‌ها به انگلیسی (ص ۲۶۵) و نام سایت‌ها، خواننده را به جزئی‌ترین اطلاعات درون متن رهنمون می‌سازد.

– از نکات مهم و جالب توجه در این اثر، علاوه بر توصیف مراجع یک حوزه خاص، می‌توان در ابتدای هر فصل، اطلاعاتی درباره مبانی آن حوزه موضوعی، برای نمونه درباره سرآغاز آموزش نوین علم سیاست و حقوق در ایران در صفحات ۱۴۱ – ۱۴۵، کسب کرد، که این مسئله در آثار مرجع دیگر کمتر به چشم می‌خورد.

جمع‌بندی

کتاب حاضر، با توجه به مباحث اصلی و فرعی مطرح‌شده در آن و دقت مؤلف به لحاظ ساختاری و محتوایی، که ناشی از سابقه تدریس و تحقیق وی در حوزه کتاب‌های مرجع است، می‌تواند منبع درسی برای دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی و علاقه‌مندان به حوزه شناخت کتاب‌های مرجع باشد. به نظر می‌رسد که مؤلف تقریباً تمام شاخه‌های علوم انسانی و اجتماعی را در سرفصل‌ها مدنظر قرار داده است.

در پایان لازم می‌دانم از خانم زهرا کاظم‌پور برای همکاری در نگارش و تدوین این مقاله تشکر کنم.

پی‌نوشت‌ها:

1. hassanashrafi81@yahoo.com

مآخذ:

۱. حری، عباس (۱۳۷۸). آیین نگارش علمی، تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
۲. مرادی، نورالله (۱۳۷۲). مرجع‌شناسی: شناخت خدمات و کتاب‌های مرجع، تهران: فرهنگ معاصر.
۳. مهرداد، جعفر (۱۳۶۷). مقدمه‌ای بر خدمات مرجع عمومی، شیراز: دانشگاه شیراز.

علاوه بر اطلاعات توصیفی درباره کتاب‌های مرجع، تا حدودی نیز اشخاص برجسته آن حوزه که نقش بسزایی در پایه‌گذاری و شکوفایی آن حوزه ایفا کرده‌اند، معرفی شده‌اند